

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Α'.

ΤΡΙΤΟΝ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ*

(30 Αυγούστου — 4 Σεπτεμβρίου 1987)

ΥΠΟ

ΗΛΙΑ Δ. ΜΟΥΤΣΟΥΛΑ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ὁργανώθη εἰς Brookline τῆς Μασσαχουσέτης τὸ τρίτον Διεθνὲς Συνέδριον Ὁρθοδόξου Θεολογίας, μὲ θέμα: «Εἰκὼν καὶ Βασιλεία: Ἡ Ὁρθοδοξία ἐν ὄψει τῆς 21ῆς Ἑκατόνταετηρίδος». Τὰ δύο πρῶτα εἶχον συγκληθῇ εἰς Ἀθήνας τὰ ἔτη 1936 καὶ 1976. Τοῦ Συνεδρίου μετέσχον περὶ τοὺς πενήνκοντα ἐκπρόσωποι ἀπὸ ὅλας σχεδὸν τὰς θεολογικὰς Ἀκαδημίαις, Ἰνστιτοῦτα, Σχολὰς καὶ Σεμινάρια. Ἐξεπροσωπήθησαν αἱ ἑξῆς χώραι: Αὐστραλία, Βουλγαρία, Γαλλία, Γιουγκοσλαβία, Ἑλλάς, Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς, Καναδᾶς, Κένυα, Λίβανος, Πολωνία, Ρουμανία, Σοβιετικὴ Ἑνωσις, Τουρκία, Τσεχοσλοβακία, Φινλανδία.

Ἡ ἑναρξίς τοῦ Συνεδρίου ἐγένετο τὴν Κυριακὴν 30 Αὐγούστου διὰ τῆς πανηγυρικῆς θείας λειτουργίας εἰς τὴν ὁποίαν ἐχοροστάτησεν ὁ Σεβ. ἀρχιεπίσκοπος Βορείου καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς κ. Ἰάκωβος. Τὸ λατρευτικὸν στοιχεῖον εἶχεν ἐμποτίσει τὸ ὅλον πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου. Σημειωτέον ὅτι ὁ καθημερινὸς ὄρθρος καὶ ἑσπερινὸς συνωδεύετο καὶ ἀπὸ συντόμους σκέψεις πνευματικῆς οἰκοδομῆς (meditations).

Κατὰ τὴν ἐναρκτήριον συνεδρίαν ἀνεγνώσθησαν μηνύματα καὶ ἀνακοινώσεις, ὡς καὶ εἰσῆγησις τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Σάββα Ἀγουρίδη.

Τὰ κύρια θέματα τοῦ Συνεδρίου καὶ αἱ ἐπὶ μέρους ἀνακοινώσεις ἔχουν ὡς ἑξῆς:

* Πρβλ. καὶ «Χρονικὸν» (ἀγγλιστὶ) τοῦ π. Γ. Παπαδημητρίου, δημοσιευόμενον κατωτέρω (σελ. 390-395).

Α'. Βασιλεία καὶ κοινωνία.

α) Ὁμιλία τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ὁρθοδόξου Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Ἀγίου Σεργίου Rev. Dr. Alexis Kniazeff, με θέμα: «Ἡ ἐπίγειος Βασιλεία καὶ ἡ Ἐκκλησία».

β) Ὁμιλίες τῶν καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τοῦ Θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Βρεσθένης κ. Δημητρίου Τρακατέλλη καὶ τῶν Αἰδουσιμολογιωτάτων κ. κ. Ἀλκιβιάδου Καλύβα, Ἐμμανουὴλ Κλαψῆ καὶ Στυλιανοῦ Χάρακα με θέμα: «Τὸ μήνυμα τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν κόσμον».

Β'. Βασιλεία καὶ Ἐκκλησία.

Ὁμίλησαν: α) Ὁ Πανοσιολογιώτατος ἀρχιμ. κ. Ἀθανάσιος Γιέφτιτς, καθηγητῆς τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Βελιγραδίου, με θέμα: «Ἐσχατολογικαὶ διαστάσεις τῆς Ἐκκλησίας».

β) Ὁ καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Πέτρος Βασιλειάδης με θέμα: «Εἰκὼν καὶ Ἐκκλησία εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως».

γ) Ὁ καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Βλάσιος Φειδᾶς, με θέμα: «Οἱ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας».

δ) Ὁ καθηγητῆς τῆς αὐτῆς Σχολῆς Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης κ. Ἀναστάσιος Γιαννουλάτος, με θέμα: «Μία ὀρθόδοξος θεώρησις τῶν ἐκτὸς τῆς χριστιανικῆς πίστεως λαῶν».

ε) Ὁ καθηγητῆς τῆς αὐτῆς Σχολῆς κ. Κωνσταντῖνος Σκουτέρης, με θέμα: «Δοξολογία, ἡ γλῶσσα τῆς Ὁρθοδοξίας».

Γ'. Βασιλεία καὶ κόσμος.

Ὁμίλησαν: α) Ὁ καθηγητῆς τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀγίου Βλαδιμήρου Rev. Dr. John Breck, με θέμα: «Βιο-ιατρικὴ τεχνολογία. Περὶ τῆς Βασιλείας ἢ περὶ τοῦ κόσμου».

β) Ὁ ἐκ Μόσχας καθηγητῆς Mikhail Stefanovic Iranov καὶ ὁ ἐκ Ρουμανίας ἀρχιδιάκονος καθηγ. Constantine Voicu, με θέμα: «Ὁρθόδοξος Θεολογία καὶ οἰκολογικὰ προβλήματα».

γ) Ὁ ρώσος καθηγητῆς Rev. Victor Petruchenko, με θέμα: «Πρὸ τοῦ πυρηνικοῦ ὁλοκαυτώματος».

Δ'. Ὁ ψ ε ι ς τ ῆ ς Ἑ β δ ό μ η ς Ο ἰ κ ο υ μ ε ν ι κ ῆ ς Σ υ ν -
ό δ ο υ.

ᾠμίλησαν: α) Ὁ ἐκ Βουλγαρίας μητροπολίτης κ. Iossif Bossakov, με θέμα: «Ἡ εἰκονοκλαστικὴ διαμάχη: Ἱστορικὴ προοπτικὴ».

β) Ὁ ἐκ Βουλγαρίας ἐπίσης Rev. Dr. Blogoy Tchiflianov, με θέμα: «Ἡ εἰκονοκλαστικὴ διαμάχη: Θεολογικὴ προοπτικὴ».

γ) Ὁ Ρῶστος καθηγητῆς Dr. Nikolai Zabolotsky, με θέμα: «Ἡ αἰσθητικὴ τῆς εἰκονογραφίας».

δ) Ὁ σεβ. μητροπολίτης Δρ. Ἀθανάσιος Παπᾶς, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, με θέμα: «Θρησκευτικὴ τέχνη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν 19ον καὶ 20ον αἰῶνα».

ε) Ὁ ἐκ Ρουμανίας καθηγητῆς κ. Aurel Jivi, με θέμα: «Ἡ σημασία τῆς Ἑβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου».

Ε'. Β α σ ι λ ε ί α καὶ π ρ ό σ ω π ο ν.

ᾠμίλησαν: α) Ὁ ἐκ Ρουμανίας καθηγητῆς Dr. Remus Rus καὶ ὁ ἐκ Ρωσσίας καθηγητῆς κ. Platon Igoumnov, με θέμα: «Ἐλευθερία καὶ πρόσωπον».

Κατὰ τὴν τελικὴν σύσκεψιν διευτυπώθησαν σκέψεις περὶ τῆς μελλοντικῆς πορείας τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν.

Εἰς ἰδιαιτέραν σύσκεψιν τῶν ἐκπροσώπων τῶν Σχολῶν ἀπεφασίσθη κατ' ἀρχὴν ὅπως τὸ Δ' Συνέδριον τῶν Ὁρθοδόξων Θεολογικῶν Σχολῶν ὀργανωθῇ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας.

Εἰς τοὺς συνέδρους ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπισκεφθοῦν διαφόρους ὀρθοδόξους κοινότητας ὡς καὶ ἀξιοθέατα τῆς περιοχῆς. Ἰδιαιτέρως θερμὴ ὑπῆρξεν ἡ ὑποδοχὴ ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Βοστώνης κ. Μεθόδιον καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας ὁμογενεῖς ἐν Newbyrnport καὶ Worcester.

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ Συνεδρίου ὑπῆρξεν ἀρίστη. Ὁφείλονται συγχαρητήρια εἰς ὅλους ὅσοι εἰργάσθησαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του. Ἡ σημασία τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκλήσεως ἔστω καὶ τμήματος τοῦ δυναμικοῦ τῶν ἀνὰ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου θεολογικῶν Σχολῶν ἐφάνη καὶ ἐκ τῆς ἐκφρασθείσης εὐχῆς ὅπως μὴ βραδύνῃ καὶ ἡ σύγκλησις τοῦ ἐπομένου Δ' Συνεδρίου.

B'.

I' ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(Ὁξφόρδη 24-29 Αὐγούστου 1987)

Τὸν παρελθόντα Αὐγουστον συνεκλήθη ἐν Ὁξφόρδῃ τὸ 10ον Διεθνὲς Συνέδριον Πατρολογικῶν Σπουδῶν. Τούτου προήδρευσαν, ὡς καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον Θ' Συνέδριον (Σεπτέμβριος 1983), ὁ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης Rev. Dr. M. F. Wiles καὶ οἱ ὁμότιμοι Καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Cambridge Rev. G. C. Stead καὶ Rev. Dr. H. Chadwick. Γραμματεὺς ὑπῆρξεν, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ἡ Miss Elisabeth Livingstone.

Ὁ ἐναρκτήριος λόγος ἐδόθη ἀπὸ τὸν καθηγητὴν τῆς Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Princeton Dr. P. R. L. Brown μὲ θέμα: «Ἡ κοινωνία καὶ τὸ σῶμα. Ἡ κοινωνικὴ ἔννοια τοῦ ἀσκητισμοῦ κατὰ τὴν ὀψιμον ἀρχαϊότητα». Ὁ ἀποχαιρετιστήριος λόγος ἀνῆκεν εἰς τὸν καθηγητὴν τῆς Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Birmingham Rev. Dr. Frances M. Young. Οὗτος ὠμίλησε μὲ θέμα: «Ἐξηγητικὴ μέθοδος καὶ Γραφικὴ ἀπόδειξις. Ἡ Βίβλος κατὰ τὰς δογματικὰς συζητήσεις».

Αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου κατενεμήθησαν, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ὡς ἑξῆς:

A'. Master Themes (Κύρια θέματα).

Ἐκ τῶν ἀκολουθούντων δεκατεσσάρων κυρίων θεμάτων τὰ ἑξ (ἀρ. 5, 6, 7, 9, 10, 11) ἦσαν τὰ αὐτὰ πρὸς τὸ παρελθόν συνέδριον τὰ δύο δὲ (ἀρ. 12 καὶ 14) παρεμφερῆ. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἑξῆς:

1) Πρώμος χριστιανικὴ γραμματεία. 2) Ὁριγένης. 3) Χρόνοι τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. 4) Ἀθανάσιος. 5) Καπποδόκαι Πατέρες. 56) Χρυσόστομος. 7) Αὐγουστῖνος. 8) Τριαδικὴ Θεολογία τοῦ Δ' μ.Χ. αἰ. 9) Ἀσκητικά. 10) Φιλοσοφικά. 11) Βίβλος. 12) Λειτουργία. 13) Γυναῖκες. 14) Ἐπιστροφή εἰς τοὺς Πατέρας.

Ἐν συνόλῳ ἀνεπτύχθησαν πεντήκοντα καὶ ἑξ ἀνακοινώσεις, ἐκάστης τῶν ὁποίων ἐπηκολούθει συζήτησις.

B'. Lectures (Διαλέξεις).

Ἐκ τῶν ὠριαίων διαλέξεων, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἴτε εἰς τὴν ὁλομέλειαν εἴτε εἰς τμήμα τοῦ Συνεδρίου, ὑπογραμμίζομεν τὰς ἑξῆς:

α) τοῦ καθηγητοῦ Dr. A. Schindler «Ὁ Αὐγουστῖνος καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας», β) τοῦ καθηγητοῦ J. Fontaine «Ἡ ἀντίληψις τοῦ χρόνου εἰς τὸν Σουλπικίον Σεβῆρον. Ἀντιθέσεις καὶ ἑναρμονίσεις», γ) τοῦ καθηγητοῦ O. H. M. Lehmann «Ἡ πεῖρα τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εἰκονογραφίας καὶ τῶν χειρογράφων εἰς τὸν Χριστιανισμόν, Ἰουδαϊσμόν καὶ Ἰσλαμισμόν», δ) τοῦ καθηγητοῦ Dr. F. Mühlenberg «Ἀπὸ τὴν ἡθικὴν τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων εἰς τὴν θεολογικὴν ἡθικὴν», ε) τοῦ καθηγητοῦ C. Munier «Ποιμαντικὴ φροντίς τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ διαζύγιον καὶ τὸν δεῦτερον γάμον», στ) τοῦ καθηγητοῦ A. Mandouze, «Ἀπὸ τὸν Αὐγουστῖνον διδάσκαλον εἰς τὸν Αὐγουστῖνον λειτουργόν. Ἀναφορὰ εἰς μίαν μεταστροφὴν», ζ) τοῦ καθηγητοῦ Dr. Michael von Esbroeck, «Τὸ σύμβολον τοῦ Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ καὶ ἡ ἐπίδρασίς του ἐπὶ τρεῖς ἑκατονταετίας (4-6 αἰ.)», η) τοῦ καθηγητοῦ Tom Spidlik, «Ἡ εἰκὼν εἰς τοὺς Πατέρας μέχρι τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας II (ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου)». Ἐπίσης ὠμίλησαν οἱ καθηγηταὶ T. D. Barnes, J. Rougé, Mary T. Clark, W. H. C. Frend, A. Dihle, A. C. Hamman, H. J. Vogt καὶ D. E. Groh.

Γ'. Communications (Ἀνακοινώσεις).

Ἐγένοντο περὶ τὰς τετρακοσίας ἀνακοινώσεις. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὠμίλησαν καὶ οἱ καθηγηταὶ A. H. Armstrong, J. F. Kelly, Rev. H. Crouzel, Rev. L. F. Mateo-Seco, Rev. C. Riggi, Rev. D. Ballás, A. M. Malingrey, F. W. Norris, A. Spira, G. May, R. M. Hübner κ.ἄ.

Ἀντὶ τῶν «Ὁργάνων Σπουδῶν» (Instrumenta Studiorum), τὰ ὅποια δὲν ἐδόθησαν ἀναλυτικῶς, ὡς κατὰ τὸ παρελθόν, ἐγένετο μία συνοπτικὴ παρουσίασις εἰς δύο συνεδριάσεις τῆς δραστηριότητος τῶν διαφόρων ἐρευνητικῶν κέντρων.

Ἡ ἐκπροσώπησις τῶν Ὁρθοδόξων θεολόγων καὶ τὴν φορὰν αὐτὴν ἦτο περιωρισμένη. Διὰ πρώτην φορὰν ἀπουσίασε καὶ ὁ ἀποβιώσας κατὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο Συνεδρίων μεσολαβῆσαν διάστημα Σεβασμιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Βρυξελλῶν κυρὸς Βασίλειος Krivocheine.

Ἐκ τῶν ὁμιλητῶν ἀναφέρομεν τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Διοκλείας κ. Κάλλιστον Ware, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, ὁ ὅποιος ὠμίλησε περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ πάθους εἰς τὸν Θεοδώρητον Κύρου καὶ τὸν Ἀββᾶν Ἡσαΐαν.

Ἐπίσης ὠμίλησαν: α) Ὁ ἐκ Κύπρου πανοσ. ἀρχιμανδρίτης π. Π. Μαντοβάνης, μὲ θέμα: «Ἡ λειτουργικὴ ἐρμηνεία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα». β) Ὁ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημιακοῦ θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Βουκουρεστίου π. Dr. S. Alexe, μὲ θέμα: «Ἡ ἐννοια τῆς εἰκόνης εἰς τὸν Ἀγ. Ἰωάννην

τὸν Δαμασκηὸν καὶ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (Νίκαια 787)». γ) Ὁ πρωτοπρεσβύτερος π. Α. Γαβριήλ, τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ McGill, μὲ θέμα: «Ὁ Μωυσῆς υἱὸς Κηφᾶ: Μία εἰσαγωγή». δ) Ὁ αἰδес. πρεσβύτερος π. Γεώργιος Δράγας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Dahram, μὲ θέμα: «Ἀθανάσιος καὶ Ἀπολλινάριος». ε) Ὁ αἰδес. πρεσβ. π. Γ. Λυμούρης, γραμματεὺς εἰς τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, μὲ θέμα: «Ἡ ἀγιάζουσα χάρις τοῦ Ἀγ. Πνεύματος κατὰ τὸν Ἀγ. Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον», στ) Ὁ ἐξ Ἀμερικῆς καθηγητῆς κ. Κ. Τσιρπανλῆς, μὲ θέμα: «Ἡ ἐνότης τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία εἰς τὴν Ἀσκητικὴν θεολογίαν τοῦ Δ' καὶ Ζ' μ.Χ. αἰ.)). ζ) Ὁ καθηγητῆς τῆς Κλασσικῆς φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἰλινόϊς κ. M. Marcovich, μὲ θέμα: «Ὁ Ἰππόλυτος ὡς ἀντιγραφεὺς τῶν Γνωστικῶν». η) Ὁ ἐπίκ. καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Κ. Νιάρχος, μὲ θέμα: «Ἀριστοτελικαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ οὐσίας καὶ ἐνεργείας». θ) Ὁ ἐκ Κύπρου δρ. Β. Ἐγγλεζάκης, μὲ θέμα: «Τοῦ Ἀγ. Νεοφύτου ὁμιλίαι εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ὁρους ὁμιλίαν» (Coisl. Gr. 287). ι) Ἡ Dr. Verna Harrison τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Berkeley, μὲ θέμα: «Ἀπεικονίσεις τῆς μετοχῆς εἰς τὴν ἀνθρωπολογίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης». ια) Ἡ ἐκ Κύπρου δρ. Βασιλικὴ Φραντζίσκου, μὲ θέμα: «Ἡ χρῆσις τῶν πτηνῶν εἰς τὰ ποιήματα καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἀγ. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ». ιβ) Ὁ κ. Σ. Μουσαλίμας περὶ τῶν πατερικῶν σπουδῶν καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσικῆς Ὁρθοδόξου ἱεραποστολῆς εἰς τὴν Ἀλάσκαν. Τέλος, ὁ γράφων ὠμίλησεν ἐπὶ τοῦ θέματος: «Θεοσέβεια, σύζυγος ἢ ἀδελφὴ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης;».

Ἡ ἐπὶ τὸ αὐτὸ σὺναξις ὑπὲρ τοὺς ἐπτακοσίους συνέδρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μεγάλη πλειονότης ἀπέτελεῖτο ἀπὸ εἰδικούς ἐρευνητὰς τοῦ πλουσίου πατερικοῦ θησαυροῦ, εἶναι γεγὸνός ποῦ πρέπει ἰδιαίτερος νὰ ὑπογραμμισθῇ εἰς τὰς ἡμέρας μας, ὅπου παρατηρεῖται μὴ κάμψις εἰς τὰς ἀνθρωπιστικὰς γενικῶς σπουδὰς. Τὸ γεγὸνός τοῦτο ἀποτελεῖ συγχρόνως καὶ μίαν ἐλπίδα διὰ τὴν μελλοντικὴν πορείαν τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Γ'

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ —

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΕΙΟΣ ΕΠΟΧΗ

Ίερά Μονή Βλαττάδων 29—31 'Οκτ. 1987

ΥΠΟ

ΑΘΑΝ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗ

Ἀπὸ τὸ 1966 ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης ἐορτάζει ἐπὶ δύο μῆνες μιὰ παλαιὰ ἐορτὴ ἀφιερωμένη στὸν ἅγιο Δημήτριο —πρόκειται γιὰ τὰ περιώνυμα Δημήτρια, τὰ ὁποῖα μὲ τόση μεγαλοπρέπεια ἐόρταζαν οἱ Θεσσαλονικεῖς κατὰ τὴν βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ἐφέτος ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης εἶχε τὴν ὥραία ἰδέα νὰ ὀργανώσει στὰ πλαίσια τῶν Δημητρίων εἰδικὸ Συμπόσιο ἀφιερωμένο στὴν Χριστιανικὴ Θεσσαλονικὴ καὶ εἰδικότερα στὴν Παλαιολόγειο ἐποχὴ τῆς βυζαντινῆς συμπρωτεύουσας. Τὴν ὀργάνωση τοῦ Συμποσίου αὐτοῦ ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης ἀνέθεσε σὲ Ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Τυρολόης καὶ Σερεντίου καθηγητὴ κ. Παντελεῖμονα Ροδόπουλο ὡς πρόεδρο καὶ μέλη τὸν καθηγητὴ κ. Ἀθ. Ἀγγελόπουλο, τὸν ἀναπλ. καθηγητὴ κ. Ἀντ. Παπαδόπουλο, τὸν ἐπίκ. καθηγητὴ κ. Γ. Νάκο καὶ τὸν ὑπογραφόμενο ὡς γραμματέα. Ὁ σκοπὸς τοῦ Συμποσίου ἦταν νὰ προβάλει τὴν Θεσσαλονικὴ κατὰ τὴν παλαιολόγειο ἐποχὴ μέσα ἀπὸ πέντε ἐνότιες: Ἱστορία, Γραμματολογία-Ἀγιολογία, Λατρεία, Δίκαιο, Τέχνη. Ἀποφασίσθηκε, μάλιστα, οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου νὰ λάβουν χώρα στὴν Ίερά Μονή Βλαττάδων, συνδεομένη, ἄλλωστε, μὲ τὴν παλαιολόγειο ἐποχὴ καὶ διὰ τὸν λόγο, ἀκόμη, ὅτι καὶ σήμερα στὴν Μονὴ αὐτὴν μπορεῖ κανεὶς νὰ βιώσει τὴν λαμπρὴ τούτῃ περίοδο τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου διήρκεσαν ἀπὸ τὴν Πέμπτη 29 ἕως τὸ Σάββατο 31 'Οκτ. 1987. Ἡ ἐπίσημη ἔναρξίς τοῦ Συμποσίου τελέσθηκε στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν μὲ προσφώνηση τοῦ Προέδρου τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς Σεβασμιωτάτου κ. Παντελεῖμονος, χαιρετισμὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Βορείου Ἑλλάδος κ. Στέλιου Παπαθεμελῆ, προσφώνηση τοῦ Ἀντιδημάρχου κ. Ἀντ. Πανταλέοντος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀνέγνωσε καὶ θερμὸ συγχαρητήριο τηλεγράφημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Δημητρίου πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῶν Δημητρίων· οἱ παραπάνω ὁμιλητὲς ἐξέφρασαν τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου θὰ προσφέρουν πολλὰ στὴν κατανόηση τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ στὸν ἐμπλουτισμὸ τῶν γνώσεών μας γιὰ τὴν τόσο τραγικὴ, ἀλλὰ, συνάμα, καὶ τόσο ἐνδιαφέρουσα, ἀπὸ κάθε ἄποψη, περίοδο τῶν Παλαιολόγων. Εἰδικότερα ὁ Ὑπουργὸς Βορείου Ἑλλάδος κ. Στέλιος Παπαθεμελῆς, βαθὺς γνώστης καὶ μελετητὴς τῆς παλαιολογείου ἐποχῆς στὴν Θεσσαλονικὴ, τόνισε ἀνάμεσα στὰ ἄλλα: «... Ἡ σπουδὴ τῆς ἱστορίας εἶναι ὑπόθεση ἐθνικῆς αὐτογνωσίας καὶ προσωπικοῦ ἀγώνισμα τοῦ σπουδάζοντος. Θέλω νὰ χαιρετίσω ἰδιαίτερα αὐτὴν τὴν πρωτοβουλία ποὺ οἱ διοργανωτὲς τῶν Δημητρίων εἶχαν φέτος νὰ συμπεριλά-

ουν στὶς ἐκδηλώσεις τὸ ἐπιστημονικὸ συμπόσιο ποὺ θὰ μελετήσῃ μιὰ περίοδο ἀπὸ τὶς πρὶ ἐνδιαφέρουσες αὐτῆς τῆς πόλης: τὴν παλαιολόγειο περίοδο, στὴν ὁποία περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ὁ 14ος αἰώνας, ποὺ εἶναι ὁ «χρυσοῦς αἰὼν» τῆς Θεσσαλονίκης. Εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡ ἐπικοινωνία τοῦ βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὸ κλασικὸ πνεῦμα δὲν διακόπηκε ποτέ, ἀλλὰ κατὰ περιόδους αὐτὴ ἡ ἐπικοινωνία εἶχε ἰδιαιτέρες ἐξάρσεις, ὅπως συνέβη στὴν τελευταία βυζαντινὴ Ἀναγέννηση, τὴν περίοδο τῶν Παλαιολόγων... Σ' αὐτὴν τὴν περίοδο, σὲ τούτῃ τὴν πόλιν μερικὰ ἀπὸ τὰ πρὶ ἀνήσυχια καὶ τὰ πρὶ δημιουργικὰ πνεύματα ἐξῆσαν ἢ ἐδρασαν, ἢ καὶ γεννήθηκαν στὴ Θεσσαλονίκη: Νικηφόρος Γρηγοράς, Βαρλαάμ ὁ Καλαβρός, Νικόλαος Καβάσιλας, Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Δημήτριος Κυδωνῆς καὶ ἕνα πλῆθος ἄλλων διακεκριμένων ἀνδρῶν τοῦ πνεύματος ποὺ ἔδωσαν μὲ τὸ λόγο τους αὐτὴν τὴ σφραγίδα τῆς ἐντονης ἐλληνικότητος...» (Πλήρη τὸν λόγο τοῦ κ. Στέλιου Παπαθεμελῆ μπορεῖ ὁ ἐνδιαφερόμενος νὰ ἀναζητήσει στὴν ἐφημ. Μακεδονία τῆς 30 Ὀκτ. 1987, σελ. 15). Κατὰ τὴν ἐπίσημη ἑναρξὴ τοῦ Συμποσίου ἔψαλε ἡ χορωδία τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Τριάδος Θεσσαλονίκης, ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ κ. Β. Παπακωνσταντίνου, ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους καὶ δημοτικὰ τραγούδια.

Τὴν Παρασκευὴ 30 Ὀκτωβρίου ἄρχισαν οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου στὴν αἴθουσα συνεδριῶν τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν τῆς Ἱ. Μονῆς Βλαττάδων, μὲ πρώτη συνεδρία ἀφιερωμένη στὴν ἐνότητα Ἰ σ τ ο ρ ί α καὶ κατὰ τὴν ὁποία προήδρευσε ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Στέφανος Παπαδόπουλος. Πρῶτος ὁμιλητὴς ἦταν ὁ καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλος, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὸ θέμα Γ ε ν ι κ ῆ θ ε ὡ ρ ῆ σ η τ ῆς π α λ α ι ο λ ο γ ε ί ο υ ἔ π ο χ ῆς σ τ ῆ ν Θ ε σ σ α λ ο ν ι κ ῆς. Ὁ κ. Βακαλόπουλος ἔδωσε μιὰ σφαιρικὴ εἰκόνα τῆς παλαιολογεῖας ἐποχῆς μέσα στὴν Θεσσαλονίκη μετὰ τὴν κατὰλήψή της στὰ 1204 ἀπὸ τοὺς Φράγκους, ἰδιαίτερα μετὰ τὸ 1261, ὅποτε καὶ ἀρχίζει ἡ ἐποχὴ τῶν Παλαιολόγων· ἔτσι, ἐξέτασε πρῶτα τὸ πολιτικὸ καθεστῶς της, δηλ. τὴν κοινοτικὴ της ὀργάνωση καθὼς καὶ τὶς κοινωνικὲς της τάξεις, μνημόνευσε τὰ πανάρχαια κοινοτικὰ της θέσμια, τὰ ὁποῖα οἱ Θεσσαλονικεῖς ἔχον μόνον προσεπάθησαν νὰ διαφυλάξουν μὲ μεγάλο ζῆλο, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπερασπίσθηκαν κατὰ τὴν διάρκειά των αἰώνων· στὴ συνέχεια ὁ ὁμιλητὴς ἐξῆρε τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς πόλης, ὁ ὁποῖος, μόνον αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀξιωματοῦχους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἔχει τὸ προνόμιο καὶ τὴν τιμὴ νὰ φέρει τὸν τίτλο «Παναγιώτατος». Κατόπιν ὁ κ. Βακαλόπουλος ἐπεσήμανε τὴν ἀφύπνιση τῶν ὑπνωττουσῶν, ἕως τότε, δυνάμεων τῆς Κοινότητος μὲ ἐπακόλουθο τὴν ἀκμὴ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν μὲ ἐκπροσώπους ποὺ ἡ ἐργογραφία τους καὶ ἡ συνόλη δράση τους ἀκτινοβολεῖ ἔχον μόνον στὴν Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ στὶς γειτονικὲς χῶρες τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἕως αὐτὴν, ἀκόμη, τὴν Ρωσία. Δυστυχῶς, τόνισε ὁ ὁμιλητὴς, ἡ περίοδος αὐτὴ δὲν διαρκεῖ καὶ πολὺ, γιατί ἐχθρικές ἐπιδρομὲς ἀπὸ βορρᾶ, ἡ προέλαση τῶν Τούρκων, οἱ ἐμφύλιες διενέξεις, οἱ πολιτικοκοινωνικὲς καὶ θρησκευτικὲς ἀνταρaxes συγκλονίζουν τὸ βυζαντινὸ κράτος καὶ φέρνουν τὴν παρακμὴ καὶ τέλος τὴν σκλαβιά τὸ 1430 —εἶναι ἡ χρονία ποὺ ἡ Θεσσαλονίκη πέφτει ὀριστικὰ στοὺς Τούρκους γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ μετὰ ἀπὸ πέντε περίπου αἰῶνες δουλείας τὸ 1912.

Ὁ δεῦτερος ὁμιλητὴς, καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, παρουσίασε τὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης στὴν παλαιολόγειο ἐποχὴ. Ὁ κ. Ἀγγελόπουλος ἐξέτασε τὰ τρία ἰδεολογικὰ ρεύματα τῆς ἐποχῆς: τὸν Ἑσυχασμὸ, τὸ Κίνημα τῶν Ζηλωτῶν καὶ τὸν Ἰσλαμισμό. Ἐκεῖνο, ὅμως, ποὺ ἔκαμε ἐντύπωση ἦταν ἡ ἀνάλυση τῶν αἰτίων ποὺ προεκάλεσαν τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἰσλαμισμοῦ στὸν βορειοελλαδικὸ χῶρο, φανερώνοντας ὅτι τὸ Ἰσλάμ ἔχει τὶς ἰδεολογικὲς ρίζες του στὴν παλαιολόγειο ἐποχὴ μὲ τὴν ἐμφάνισή του στὴν Θράκη, ἀρχικὰ μὲ τὸ θρησκευτικὸ

τάγμα τῶν μεκτασῆδων καὶ ἄλλων θρησκευτικῶν μουσουλμανικῶν ὁργανώσεων ποὺ εἶχαν ἐνισχυθεῖ ἀπὸ αἰρετικῶν Χριστιανῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρὶν ἀπὸ κάθε στρατιωτικῇ ἐπιχείρησιν, τόνισε ὁ κ. Ἀγγελόπουλος, ἐφθάναν στὴν Μακεδονία καὶ στὴν Θράκην οἱ μεκτασῆδες ποὺ προπαγάνδιζαν ὑπὲρ τῶν Τούρκων ἀπὸ τοὺς τεκέδες, ποὺ ἦταν τὰ κέντρα τοὺς καὶ ποὺ σταδιακὰ εἶχαν ἀποβεῖ καὶ κέντρα στρατιωτικά. Οἱ τεκέδες αὐτοὶ ἀπετέλεσαν, κατὰ τὸν ὁμιλητὴ, τὸ νεόφερτο ἰσλαμικὸ ἀντίβαρο ἀπέναντι στὰ πολυάριθμα ὀρθόδοξα μοναστήρια, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, λειτούργησαν ὡς κέντρα γιὰ τὸν ἐποικισμὸ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Θράκης. Στὴν συνέχεια, ὁ κ. Ἀγγελόπουλος, προβαίνει σὲ μιὰ σύγκριση τῆς σύγχρονης ἀφύπνισης τοῦ Ἰσλαμισμοῦ στὴν Μ. Ἀνατολὴ καὶ στὸν Περσικὸ κόλπο, μὲ τὴν κατάστασιν ποὺ κρατοῦσε τότε, τόνισε ὅτι σ' αὐτὴν, τὴν παλαιολόγειο ἐποχὴ, πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τίς σημερινές διαμάχες σιτῶν καὶ συνιτῶν μουσουλμάνων. Στὸ τέλος ὁ κ. Ἀγγελόπουλος ὑπενθύνει ὅτι καὶ σήμερον ἡ Θράκη ἀποτελεῖ αὐτὸ τὸ σταυροδρόμι, ὅπου ἐξακολουθοῦν νὰ συναντῶνται ἡ Ὀρθόδοξία καὶ ὁ Μουσουλμανισμός. Ὁ τρίτος εἰσηγητὴς ἦταν ὁ ὑπογραφόμενος ποὺ εἰσηγήθηκε τὸ θέμα *Ξαναδιαβάζοντας τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Δημητρίου Κυδωνῆ καὶ τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου*, καὶ ὁ ὁποῖος ἐπεσήμανε ἄγνωστες λεπτομέρειες τῆς πρώτης πολιορκίας τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅπως αὐτὲς προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Θεσσαλονικέως λογίου Δημητρίου Κυδωνῆ καὶ τοῦ μαθητῆ του συμβασιλέως τοῦ Βυζαντίου καὶ διοικητῆ τῆς πόλεως Μανουὴλ Β' Παλαιολόγου. Ὁ ὁμιλητὴς, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε στὸν χαρακτῆρα τῶν ἐπιστολῶν ἀπὸ φιλογικῆς πλευρᾶς, ἐξέτασε τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίσθηκαν στὴν Θεσσαλονικὴ ἀπὸ τὸ 1382 — χρονιὰ τῆς ἀφίξης τοῦ Μανουὴλ — ἕως τὸ 1387, τὴν δραματικὴν δηλ. χρονιὰ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἔπεσε ἡ συμβασιλεύουσα στοὺς Τούρκους. Οἱ ἐπιστολὲς ποὺ ἀντ'ἠλλάξαν οἱ δύο φίλοι ἐπιτρέπουν νὰ ἰδοῦμε καταλεπτῶς τίς τραγικὲς στιγμὲς ποὺ πέρασε ἡ πόλις τόσο ἀπὸ τὴν τουρκικὴν πολιορκίαν, ὅσο καὶ ἀπὸ τίς δισταμένους ἐσωτερικὰς ἀπόψεις δυνάμεων ποὺ δροῦσαν τόσο ἐδῶ στὴν Θεσσαλονικὴν, ὅσο καὶ στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τῶν ὁποίων κύριος ἄξωνας ἦταν ἡ ἡγετοπάθεια ἐναντι τῶν Τούρκων, μιὰ πολιτικὴ ποὺ ἐναντιωνόταν στὶς θέσεις τοῦ Μανουὴλ ποὺ ἐπιζητοῦσε, μαζὶ μὲ τὸν διδάσκαλόν του Κυδωνῆ, νὰ καταστήσει τὴν Θεσσαλονικὴν κέντρο τῆς ἀντίστασης κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἡ δευτέρα συνεδρία τῆς Παρασκευῆς 30 Ὀκτωβρίου ἦταν ἀφιερωμένη στὴν ἐνόητα Γραμματολογία - Ἀγιολογία καὶ στὴν ὁποία προήδρευσεν ὁ καθηγητὴς καὶ διευθυντὴς τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν κ. Π. Κ. Χρήστου. Πρῶτος εἰσηγητὴς ἦταν ἐδῶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Θεόδ. Ν. Ζήσης ποὺ ἀνέπτυξε τὸ θέμα: *Τὸ θεολογικὸν ἔργον τοῦ Θεσσαλονικέως ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Νεῖλου Καβάσιλα*. Ὁ κ. Ζήσης παρουσίασε τὴν πνευματικὴν κίνησιν τῆς ἐποχῆς τοῦ Νεῖλου Καβάσιλα μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἡσυχασμοῦ καὶ τὴν προβολὴν σημεινουσῶν προσωποποιήσεων, ὅπως ὁ Φιλόθεος Κόκκινος, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς, ὁ Νεῖλος Καβάσιλας καὶ, βέβαια, τὴν ἀποτυχημένην, κατὰ τὴν ἀποψὲν του, θρησκευτικὴν πολιτικὴν τῶν Παλαιολόγων κυρίως ἐναντι τῶν Δυτικῶν, τὴν ὁποία πολέμησαν ἔξωχοι θεολόγοι, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ Νεῖλος Καβάσιλας ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἡσυχαστικὸν πνεῦμα, τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸ θέμα τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Ὁ εἰσηγητὴς ἀνέλυσε ὀρισμένα προβλήματα ἀναφερόμενα στὰ οἰκογενειακὰ τοῦ Νεῖλου Καβάσιλα, τὸν ὁποῖο ἀντιδιέστειλε ἀπὸ τὸν Νικόλαον Καβάσιλα καὶ στὴν συνέχεια ἐξέτασε τὴν σπουδαιότητα τοῦ θεολογικοῦ ἔργου τοῦ Νεῖλου ἢ σπουδαιότητα αὐτῇ, ἐπεσήμανε ὁ κ. Ζήσης, προκύπτει τόσο ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τῶν Λατίνων, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἔργου τοῦ Νεῖλου ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον σκέψιν, ἀφοῦ ὁ Γεννάδιος Σχολάριος καὶ ὁ Μάρκος Εὐγενικός εἶχαν ἀνάμεσα στὸν δογματικὸν ὀπλισμόν τοὺς καὶ τὴν ἐργογραφίαν του

κατὰ Λατίνων. Τέλος, ὁ κ. Ζήσης ἀνήγγειλε τὴν ἐκδοση ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ συνεργάτες του τῶν ἔργων τοῦ Νεῖλου Καβάσιλα.

Ὁ ἐπίκ. καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Π. Β. Πάσχος εἰσηγήθηκε τὸ θέμα Ὁ Βλάσταρης καὶ οἱ πατέρες τῶν ἐπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων μετὰ τὴν εἰσήγησίν του ὁ κ. Πάσχος ἐξέτασε λεπτομερῶς ἓνα σημαντικό ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ Θεσσαλονικέως νομομαθοῦς, τοῦ μοναχοῦ Ματθαίου Βλάσταρη, σχετικὰ μετὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν πατέρων τῶν ἐπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ στὸ ὅποιο ὁ συντάκτης τοῦ ἔργου ἀνεζήτησε τὶς ἀριθμητικὰ σχέσεις μετὰ τὸ σύμπαν καὶ τὴν σχέσιν τῶν ἀριθμῶν μετὰ τὸν ἄνθρωπον. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Βλάσταρη ἀποτελεῖ, πιθανῶς, τμῆμα τοῦ ἔργου τοῦ Κ α τ ἁ Λ α τ ῖ ν ω ν (1340) καὶ σ' αὐτὸ ὁ συντάκτης τοῦ ἀνεβάζει τοὺς πατέρες ποὺ μετεῖχαν στὶς ἐπτὰ οἰκουμενικὰ συνόδους σὲ 2000, ἀριθμὸς ποὺ γίνεταί ἀντικείμενο θεολογικῆς ἀναζήτησης μετὰ τὰ θεωρήματα ἀριθμῶν γιὰ νὰ καταλήξει μέσα ἀπὸ ἀριθμοθεωρήματα σὲ συμπεράσματα ὑπὲρ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ σὲ βάρος τῶν Λατίνων. Τὴν συνεδρία ἐκλείσει ὁ ἀναπλ. καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἀντ. Παπαδόπουλος, μετὰ εἰσήγησιν τιτοφορημένην Ἐ γ κ ῶ μ ι α σ τ ὶ ν ᾠ γ ι ο Δ η μ ῆ τ ρ ι ο κατὰ τὴν παλαιολόγειον ἐποχὴ καὶ ὁ ἐορτασμός του στὴν Θεσσαλονίκην· ὁ ὁμιλητὴς εἶδε, μετὰ τὴν ἀνακοίνωσίν του, τὴν Θεσσαλονίκην μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν βυζαντινῶν λογίων καὶ ἐξέτασε τὸν χαρακτήρα τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀπὸ τὰ πρῶτα βυζαντινὰ χρόνια, λατρεία ποὺ ἄσκησε ἐπίδρασιν ὡς καὶ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν χάραξιν νομισμάτων ποὺ ἔφεραν τὴν μορφήν τοῦ ἁγίου. Τὰ ἐγκώμια, ἐξάλλου, στὸν ἅγιον εἶναι ἀπὸ τὰ πρῶτα προσφιλεῖς τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων καὶ διακεκριμένοι λόγοι (ὅπως ὁ Νεῖλος Καβάσιλας, ὁ Θεόδ. Μετοχίτης, ὁ Κωνστ. Ἀρμενόπουλος, ὁ Φιλόθεος Κόκκινος, ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς) συνέθεσαν ὕμνους ᾠδὰς πρὸς τιμὴν τοῦ πολιοῦχου — ὁ Κωνστ. Ἀρμενόπουλος, συγκρίνει, μάλιστα, τὸν ἅγιον μετὰ τὴν Παναγίαν. Ὁ κ. Παπαδόπουλος ἔθεσε δύο ἀκόμη σημαντικὰ θέματα μετὰ ἀφορμὴν τὴν εἰσήγησίν του αὐτῇ: τὸ πρῶτον εἶναι ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ στὸν σλαβικὸν κόσμον, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ συναφῆ σλαβικά κείμενα· τὸ δεύτερον εἶναι οἱ διαφαινόμενες ἀνανεωτικαὶ τάσεις καὶ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ μέσα ἀπὸ τὰ ἐγκώμια αὐτά.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας τὸ Συμπόσιον συνεχίσθηκε μετὰ τὴν τρίτην Συνεδρία, ποὺ ἀναφερόταν στὴν Λ α τ ρ ε ῖ α μετὰ πρῶτον τὸν καθηγητὴν τοῦ Α.Π.Θ. καὶ πρῶτον τοῦ Τμήματος Ποιμαντικῆς τοῦ ἴδιου Πανεπιστημίου κ. Στέργιον Σάκκο. Τὴν πρώτην εἰσήγησιν ἔκαμε ὁ καθηγητὴς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἰωάννης Φουντούλης, ποὺ ἀνέλυσε τὶς Ἰ δ ι ο ρ ρ υ θ μ ῖ ε ς τῆς λειτουργικῆς πράξεως τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ ΙΕ' αἰῶνος· ὁ ὁμιλητὴς μετὰ βᾶσιν τὰ λειτουργικὰ χειρόγραφα τῆς ἐποχῆς ποὺ βρίσκονται στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικόν, ἐπεσήμανε τὶς ἐξῆς ἰδιορρυθμίες ποὺ ἀπαντῶνται στὴν Ἑκκλησίαν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνα καὶ ποὺ δείχνουν τὸν παραδοσιακὸν χαρακτήρα τῆς. Πρώτη ἰδιορρυθμία ἦταν ἡ ἐπιβίωσις ἀσματικοῦ τύπου, ποὺ εἶχε χαθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὸ 1204· δεύτερη ἦταν ὁ ἐορτασμός τοῦ ἁγίου Δημητρίου κατὰ τὸν τύπον τοῦ Πάσχα· τρίτη ἦταν ἡ Ὑψωση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ καὶ τὰ 1271 Κύριε Ἐλέησον· τέταρτη ἡ τάξις τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ τῆς Ἀγίας Σοφίας φήμης· πέμπτη ἡ ἀκολουθία τῆς Καμίνου τὴν Κυριακὴν τῆς πρὸ Χριστοῦ γεννήσεως — ἓνα εἶδος ἱερατικῆς θεατρικῆς παράστασης διαμετρικὰ ἀντιθετῆς ἀπὸ τὶς δυτικὰς θεατρικὰς παραστάσεις· ἕκτη ἰδιορρυθμία ἦταν οἱ λιτανεῖες κατὰ τὸν τύπον τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας· ἑβδομὴ ἰδιορρυθμία τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν στὸ ἐορτολόγιον μετὰ ἀναμνήσεις ἐγκαινίων Ἀγίας Σοφίας, Ἀχειροποιήτου, Ἀγίου Δημητρίου κ.λπ. ὅγδοη ἦταν ὁ συνεορτασμός ΣΤ' καὶ Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τέλος ὁ συνεορτασμός τοῦ ἁγίου Ἰω. Χρυσοστόμου καὶ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ὁ ἀναπλ. κα-

θηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γρηγ. Στάθης συνέχισε μέ τήν εἰσήγησίν του τίς ἐργασίες τοῦ Συμποσίου παρουσιάζοντας τήν ἀσματικὴ διαφοροποίησιν, ὅπως καταγράφεται στὸν Κώδικα ΕΒΕ 2548 τοῦ ἔτους 1336. Τὸν παραπάνω κώδικα ὁ ὁμιλητῆς κ. Στάθης ἀνέλυσε μέ τήν δέουσα ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση, ἀφοῦ προηγουμένως ἀναφέρθηκε στὸν Μαΐστορα Ἰωάννη Κουκουζέλη, ὁ ὁποῖος κωδικοποίησε τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση στὸν ψαλτικὸ τύπο μέ βάση τὸ ψαλτικὸν καὶ ἀσματικὸν καὶ ἐπεσήμανε τὸν χαρακτήρα τῆς ἐπιβεβλημένης ἀσματικῆς πράξης τῆς Κωνσταντινουπόλεως πού διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ ἀσματικὸ τυπικὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ κ. Στάθης ἐξέφρασε μάλιστα τὴν γνώμη ὅτι ὁ Κώδικας ΕΒΕ 2548 τοῦ ἔτους 1336 γράφτηκε στὴν Θεσσαλονίκη, γεγονός πού ἐκφράζει αὐτὴν τὴν διαφοροποίηση. Στὸν κώδικα αὐτόν, κατὰ τὸν κ. Στάθη, καταγράφεται ἡ παλαιὰ παράδοση καὶ ἡ νέα δημιουργία τῆς ψαλτικῆς τέχνης, τίς ὁποῖες καὶ ἀνέλυσε ἀπὸ μουσικολογικῆς πλευρᾶς καὶ ἀσματικῆς πράξης. Στὸ τέλος τῆς εἰσήτησής του ὁ κ. Στάθης παρουσίασε στοὺς συνέδρους αὐτὴν τὴν ἀσματικὴ διαφοροποίηση ἡχογραφημένη καὶ σὲ ἐκτέλεση ἀπὸ χορωδία πού διηύθυνε ὁ ἴδιος. Τὴν συνεδρία ἐκλείσει ὁ Γέρον Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Γρηγορίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους πατὴρ Γεώργιος Καψάνης μέ θέμα τὰ Ἰδιαιτέρα χαράκτηριστικά τῆς ἀγιορειτικῆς λατρείας· ὁ ἅγιος ἡγούμενος ἀνέπτυξε στοὺς συνέδρους τὸν τρόπο τῆς λατρευτικῆς ζωῆς στὸ Ἅγιον Ὅρος μέ τίς ἀκολουθίες, τίς ἀγρυπνίες κ.λπ., τονίζοντας κυρίως τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν τυπικῶν, τῶν ἀκολουθιῶν, τῶν ἐκκλησιαστικῶν, τῶν ἱερέων. Μὲ ἓνα λόγο ὁ πατὴρ Γεώργιος ἀνέλυσε τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Ἀγίου Ὁρους μέ τὸν μοναδικὸ τρόπο, μέ τὸν ὁποῖο ἡ ἀγιορειτικὴ σοφία καὶ ἀγιότητα γνωρίζει νὰ παρουσιάζει.

Τὸ Σάββατο 31 Ὀκτωβρίου 1931 οἱ συνεδρίες ἦταν ἀφιερωμένες σὲ δύο ἐνότητες: τὸ Δίκαιο καὶ τὴν Τέχνη. Στὴν πρώτη συνεδρία γιὰ τὸ Δίκαιο προήδρυσεν ὁ καθηγ. τοῦ Α.Π.Θ. καὶ μέλος τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συμποσίου κ. Ἀθαν. Ἀγγελόπουλος. Πρῶτος ὁμιλητῆς στὴν συνεδρία αὐτὴν ἦταν ὁ Μητροπολίτης Τυρολόης καὶ Σερεντίου καθηγητῆς κ. Παντελεῖμων Ροδόπουλος, ὁ ὁποῖος ἀνέλυσε τὸ θέμα τὸ Σύνταγμα τοῦ Ματθαίου Βλάσταρος ὡς καὶ ἡ ἐπίδρασίς του στὸν Σλαβικὸ κόσμον. Τὸ νομικὸ αὐτὸ κείμενον ὁ Θεσσαλονικεὺς μοναχὸς καὶ νομομαθὴς Ματθαῖος Βλάσταρης συνέταξε στὴν Μονὴ Περιβλέπτου τῆς Θεσσαλονίκης (σημερινὸς ναὸς Ἀγίου Παντελεήμονος) τὸ 1335. Τὸ κείμενον αὐτὸ χρησιμοποιοῦνταν στὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια τὰ ὁποῖα εἶχαν ὑποκαταστήσει τὰ πολιτικὰ γιὰ τὴν ἀπονομὴ τοῦ δικαίου κατὰ τὴν Τουρκοκρατία. Δίκαια λοιπόν, ὑπεστήριξε ὁ ἅγιος Τυρολόης καὶ Σερεντίου, ὅτι τὸ Σύνταγμα τοῦ Βλάσταρη ἐπεσκίασε ἀκόμη καὶ τὴν Ἐξάβιβλο τοῦ Ἀρμενοπούλου λόγω τῆς εὐχρηστῆς διάταξής του. Τὸ κείμενον αὐτὸ εἶχε γίνει ἀποδεκτὸ καὶ ἀπὸ τοὺς σλαβικοὺς λαοὺς πού τελοῦσαν ὑπὸ τὴν πνευματικὴ ἐποπτεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Σεβασμιώτατος Τυρολόης καὶ Σερεντίου, ἀφοῦ ἀνέλυσε τίς πηγὰς τοῦ Συντάγματος, παρουσίασε τίς γνωστὰς μεταφράσεις του πού φιλοτεχνήθηκαν ἀπὸ Νοτιοσλάβους, Ρουμάνους καὶ Ρώσους: ἡ μετάφραση τοῦ 1440-1448, ἡ Ἐπιτομὴ τοῦ Στεφάνου Δουσάν (1449), ἡ βουλγαρικὴ μετάφραση τοῦ 15ου αἰῶνα, ἡ ρουμανικὴ τοῦ 1474 καὶ 1636, ἡ ρωσικὴ τοῦ 1542· ἐπεσήμανε, ἐπίσης, ὁ Σεβασμιώτατος τὴν μεγάλῃ διάδοση τοῦ Συντάγματος στὴν Ρωσία κατὰ τὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπίδρασίν του τόσο στὴν Ἐκκλησίαν, ὅσον καὶ στὴν πολιτικὴ νομοθεσίαν τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας. Κάτω ἀπὸ τὴν προοπτικὴν αὐτὴν, τόνισε ὁ κ. Παντελεῖμων, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δίδαξε θεσμοὺς καὶ ἤθος στοὺς σλαβικοὺς λαοὺς καὶ ἡ Θεσσαλονίκη μέ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς εἶχε μέγα μέρος στὴν ἐπίδραση αὐτὴν. Δεύτερος ὁμιλητῆς ἦταν ὁ καθηγητῆς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. καὶ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν κ. Κωνστ. Α. Βαβοῦσχος, πού εἰσηγή-

θήκε τὸ θέμα Τὸ Ἐμπράγματον Δίκαιον εἰς τὴν Ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου. Ὁ κ. Βαβοῦσκος, μετὰ ἀπὸ σύντομη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ ὡς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ δικαίου στὸ Βυζάντιο, ποὺ ἄρχισε μὲ τὴν κωδικοποίησιν τῆς ρωμαϊκῆς νομοθεσίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, συνέχισε μὲ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς μὲ δημῶδες ἑλληνικὸ ἔθιμικὸ δίκαιο ἀπὸ τοὺς Ἰσαύρους καὶ κατέληξε μὲ τὴν ἐπανεισαγωγὴν τῆς σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὴν Μακεδονικὴ Δυναστεία ὑπὸ τὴν μορφήν, κυρίως, τῶν Βασιλικῶν. Ὁ εἰσηγητὴς ἀσχολήθηκε μὲ τὴν Ἐξάβιβλο, ἡ ὁποία μὲ συντομία ἀποδίδει τὸ βυζαντινὸ δίκαιο, τὸ ὁποῖο ἴσχυσε κατὰ καιροὺς μὲ βάση τὰ Βασιλικά. Τὸ ἐμπράγματον δίκαιο τῆς Ἐξάβιβλου ἀναφέρεται, κυρίως, πάντα κατὰ τὸν κ. Κ. Α. Βαβοῦσκο, σὲ ὁρισμένες διατάξεις περὶ νομῆς, κυριότητος καὶ δουλειῶν, γιὰτὶ ἡ ἐμπράγματη ἀσφάλεια εἶναι συνεπτυγμένη στὸ ἐνεχέρο, στὸ ὁποῖο συγχωνεύθηκε καὶ ἡ ὑποθήκη. Δὲν ὑπάρχουν διακριτικὲς διατάξεις τῶν ὡς ἄνω θεσμῶν γιὰτὶ στὰ σχετικὰ μὲ τὴν νομὴ ὑπάγονται ἀναμειξ καὶ διατάξεις περὶ κυριότητος, καθὼς καὶ στίς περὶ δανείου διατάξεις περὶ ἐνεχύρου. Ἀνέλυσε, ἀκόμη, ὁ εἰσηγητὴς διατάξεις γειτονικοῦ δικαίου ἐπισημαίνοντας τὴν πρόβλεψιν ποὺ ἐλήφθη γιὰ τὴν ἄνετη καὶ ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ρύπους καὶ θορύβους διαβίωσιν τῶν πολιτῶν. Τρίτος εἰσηγητὴς ἦταν ὁ καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Τηλέμαχος Φιλιππίδης ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὴν Πονικὴς διατάξεις στὴν Ἐξάβιβλο τοῦ Κ. Ἀρμενοπούλου (1345)· ὁ ὁμιλητὴς τόνισε τὴν πρακτικὴ ἀξία τῶν διατάξεων αὐτῶν γιὰ τὸ σύγχρονον ποινικὸ δίκαιο, ἀφοῦ, βεβαίως, παρουσίασε τίς πηγὰς τοῦ Ἀρμενοπούλου ὡς πρὸς τὸ ποινικὸ μέρος τῆς Ἐξάβιβλου του. Ὁ κ. Φιλιππίδης εἶδε, ἀκόμη, τὴν ἐπίδρασιν ποὺ ἔσκησαν στὴν σύγχρονη νομικὴ σκέψιν οἱ ποινικὲς διατάξεις τῆς Ἐξάβιβλου καὶ στὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαστήρια κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Στὸ τέλος, μάλιστα, κάλεσε τοὺς ποινικολόγους (καὶ ἰδιαίτερα τοὺς θεσσαλονικεῖς) νὰ μελετήσουν βαθύτερα τὸ ποινικὸ μέρος τῆς Ἐξάβιβλου. Ὁ τέταρτος ὁμιλητὴς τῆς ἐνότητος Δίκαιον ἦταν ὁ ἐπικύριος καθηγητὴς τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Γεώργιος Νάκος, ποὺ ἀνέπτυξε μὲ τὴν εἰσήγησίν του ὁρισμένα Προνόμια βυζαντινοῦ κληρονομικοῦ δικαίου ἐπὶ Παλαιολόγων, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Νεαρά 26 τοῦ Ἀνδρόνικου Β', τῆς ὁποίας ἀνάλυση τὴν προβολὴ ἐνίων προβλημάτων ποὺ παρουσιάστηκαν ἀπὸ τὴν λειτουργικὴ τῆς ἰσχύ. Ὁ κ. Νάκος ὑπεστήριξε, μάλιστα, ὅτι ἡ Νεαρά 26 τοῦ Ἀνδρόνικου Β' θέσπισε εἰδικὴ ρύθμισιν δικαίου στὴν νομικὴ σκέψιν ποὺ ἴσχυε τότε θεωρητικὰ· ἡ εἰδικὴ αὕτῃ ρύθμισιν εἶχε μακρόχρονη ἱστορικὴ διαδρομὴ μὲ πολλὰ καὶ ἰδιόρρυθμους παραλλαγὰς, τίς ὁποῖες μεθοδικὰ παρουσίασε ὁ ὁμιλητὴς.

Ἀς σημειωθεῖ, ὅτι κατὰ τὴν συζήτησιν ποὺ ἀκολούθησε ἡ παρισταμένη ἀντιδήμαρχος κ. Γεωργίτσα προέτεινε νὰ ὀνομασθεῖ αἴθουσα Ἀρμενοπούλου μίαν ἀπὸ τίς αἴθουσες τῆς Νομικῆς Σχολῆς ἡ ἄλλη αἴθουσα πνευματικοῦ ἰδρύματος τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀκολούθησαν οἱ εἰσηγήσεις γιὰ τὴν ἐνότητα Τέχνη, κατὰ τὴν ὁποία προήδρευσε ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Τυρολόης καὶ Σερεντίου καθηγητὴς κ. Παντελεήμων Ροδόπουλος. Ἡ πρώτη εἰσήγησιν ἦταν τοῦ Ὁμοτ. καθηγητοῦ τοῦ Α.Π.Θ. καὶ μέλους τῆς Ἀκαδημίας τῆς Κατάνης κ. Κωνσταντίνου Καλοκύρη, τιτλοφορουμένη Ἡθεολογία τοῦ φωτὸς καὶ ἡ παλαιολόγιος ζωγραφικὴ. Ὁ κ. Καλοκύρης ἀπέδειξε μὲ κείμενα ποὺ συσχετίστηκαν γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὸ θέμα ἀπὸ τὰ συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ ἄλλων προσωπικοτήτων τοῦ 14ου αἰ., ὅτι τὸ φῶς στὰ πρόσωπα τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς δὲν λειτουργεῖ ὅπως τὸ φυσικὸ (δὲν προέρχεται ἀπὸ μίαν φωτιστικὴν πηγὴν, ὅπως ὁ ἥλιος), καθὼς δηλ. δέχεται ἡ δυτικὴ καὶ ἡ λοιπὴ κοσμικὴ ζωγραφικὴ. Ἀντίθετα, στὴν βυζαντινὴ ζωγραφικὴ τὸ φῶς εἶναι προσωπικὸ ποὺ ἔχει πηγὴ τὸ μεταμορφωμένο (δηλ. θεωμένο) «εἶναι» τῶν εἰκονιζομένων. Αὐτὸ τὸ φῶς προβάλλεται πρὸς τὰ ἔξω «ὡς φῶς ἄκτιστον», σύμφωνα μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ. Ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Καλοκύρης ἐκλείσει τὴν εἰσήγησίν του μὲ τὴν ἐπισήμανσιν ὅτι ὁ κορυφαῖος ἐκφραστὴς τοῦ

φωτισμοῦ εἶναι ὁ Βυζαντινὸς ἀγιογράφος Θεοφάνης ὁ «Ἑλληνας», ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, ἐργάστηκε στὴν Ρωσία τὸν 14ο αἰώνα. Στὴν εἰσήγησιν ποὺ ἀκολούθησε, ἡ ἀναπλ. καθηγήτρια τοῦ Α.Π.Θ. κ. Χρυσάνθη Τσιούμη ἀνέλυσε τὸ θέμα 'Η ζωγραφικὴ στὴν Θεσσαλονίκη τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα. 'Η κ. Τσιούμη ἀρχικὰ ἀνέλυσε τὸ πολιτικοκοινωνικὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς ('Ησυχασμός, Ζηλωτὲς) τῶν Παλαιολόγων στὴν Θεσσαλονίκη ποὺ ἐπηρέασε ἀρχικὰ τὴν ζωγραφικὴ κατὰ τὸ β' μισὸ τοῦ 14ου αἰώνα, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν «χρυσή» ἐποχὴ τοῦ α' μισοῦ τοῦ 14ου αἰ. 'Η μελέτη τῆς ζωγραφικῆς τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 14ου αἰ., τόνισε ἡ κ. Τσιούμη, εἶναι δύσκολη λόγῳ τῶν ὀλίγων σωζομένων ἔργων, ἀντίθετα μὲ τὴν πληθώρα ποὺ ἀπαντῶνται στὴν περιφέρεια (Βέροια, Καστοριά, Σέρρες, Σερβία, Ρωσία καὶ ἄλλαχοῦ), ὅπου εἶχαν καταφύγει, ἐξαιτίας τῶν πολιτικοκοινωνικῶν ταραχῶν στὴν Θεσσαλονίκη, πολυάριθμοι τεχνίτες καὶ ζωγράφοι. Τὰ ζωγραφικὰ σύνολα ὅμως, ποὺ μελέτησε τελευταῖα ἡ κ. Τσιούμη μὲ συνεργάτες τῆς Ἐφορείας Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, ἀπέδειξαν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς νέας ἀναγεννησιακῆς περιόδου στὴν ζωγραφικὴ, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι ἔως τὼρα πιστευόταν. Τὰ δύο ζωγραφικὰ σύνολα βρίσκονται τὸ μὲν πρῶτο στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (1350-1370), τὸ δὲ δεύτερο στὴν Μονὴ Βλαττάδων.

Τὴν συνεδρία ἐκλείσει ἡ καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Bari καὶ μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Μαρία Θεοχάρη, μὲ τὰ ἐργαστήρια Χρυσο-κεντητικῆς στὴν Θεσσαλονίκη τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων. 'Η ὁμιλήτρια ἐξέτασε χρυσοκέντητα ἔργα ποὺ βρίσκονται στὶς βαλκανικὲς χώρες καὶ στὴν Ρωσία (κυρίως χρυσοκέντητους ἐπιταφίους μὲ ἐπιγραφὰς παλαιότερες καὶ νεότερες — προσθήκες αὐτὲς νεότερων ἐποχῶν)· τὰ ἔργα αὐτὰ ἡ ἔρευνα θεωροῦσε ὡς τοπικὰ δημιουργήματα, ἀλλὰ ἡ κ. Θεοχάρη, προβάλλοντας φωτεινὲς εἰκόνες ἐπιταφίων προερχομένων ἀπὸ ἐργαστήρια τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος (Κύμη, Πάμμος), τοὺς παρέβαλε μὲ τοὺς ἐκτὸς Ἑλλάδος εὐρισκομένους. Μὲ τὴν σύγκρισιν αὐτή, ποὺ ἡ κ. Θεοχάρη στήριξε στὴν τεχνικὴ καὶ στὴν τεχνοτροπία, ἀπέδειξε ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ (τὰ ἐκτός, ἐννοοῦμε, Ἑλλάδος) προέρχονται ἀπὸ ἐργαστήρια τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὸ Συμπόσιον ἐκλείσει μὲ τὴν σύνοψιν τῶν πορισμάτων τοῦ Συμποσίου στὴν ὁποία προέβη ὁ Πρόεδρος τῆς Ὁργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς Μητροπολίτης Τυρολόης καὶ Σερεντίου καθηγητῆς κ. Παντελεῆμων Ροδόπουλος, τονίζοντας στὸ τέλος τὴν ἀνάγκη νὰ καταστεῖ τὸ Συμπόσιον αὐτὸ μόνιμος, πλέον, θεσμὸς μὲ τὴν ἐξέτασιν κάθε χρονιά στὰ πλαίσια τῶν «Δημητρίων», ἐνοτήτων ἀναφερομένων στὴν Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμποσίου λειτούργησε ἐκθεση βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν εἰκόνων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βλαττάδων. Τέλος, τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου 31 Ὀκτ. 1987 ἐτελέσθη Μέγας Ἑσπερινὸς στὴν Ἱερὰ Μονὴ Βλαττάδων καὶ ἀκολούθησε δεξίωση πρὸς τιμὴν τῶν συνέδρων ἀπὸ τὸν Δῆμο Θεσσαλονίκης.